ลมลกร ระกบบๆบบกเคลนบ บนบบบระบ ՎԵՐԱՊՐՈՂՆԵՐԻ ՎԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏՄԱՓԱՍՏԱԳՐԱԿԱՆ ՎԱՎԵՐԱԳՐԵՐ

ՎԵՐԺԻՆԵ ՍՎԱԶԼՅԱՆ

Որքան տարիներն անցնում են, այնքան ավելի է մեծանում հետաքրքրությունը Հայոզ գեղասպանության նկատմամբ, մանավանդ որ թուրք ու թուրքամետ պատմաբաններն ամեն կերպ ճգնում են խեղաթյուրել պատմական ստույգ իրողությունները:

Հայոց գեղասպանության մասին տարբեր լեզուներով լույս են տեսել բազմաթիվ ուսումնասիրություններ, փաստաթղթերի ժողովածուներ, քաղաքագետների և հասարակական գործիչների ասույթներ, գեղարվեստական ստեղծագործություններ, սակայն հրատարակված այդ բազմաբնույթ գրականության մեջ ցարդ բացակայել են պատմական հիշլալ իրադարձություններից անմիջական տպավորություններ ստացած ականատես-վկա վերապրողների պատմած հուշերն ու հաղորդած ժողովրդական երգերը, որոնք ևս պատմաճանաչողական և վավերագրական կարևոր արժեք են ներկայացնում։

Տակավին 1956 թվականին, գիտակցելով ժողովրդական բանավոր ավանդության այդ կարգի նյութերի պատմագիտական փաստավավերական արժեքը, արեմտահայի արյան կանչով և անձնական նախաձեռնությամբ, այնուհետև՝ 1960 թվից Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի կազմակերպած անհատական գիտարշավների ընթագքում, իսկ 1996 թվականից՝ ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի հովանու ներքո, գրի ենք առել (ձայնագրել ու տեսագրել) Հայոց ցեղասպանությունից վերապրած ականատես-վկաների պատմած հուշերն ու պատմական բնույթի երգերը, որոնք ընդգրկում են պատմական Հայաստանի, Կիլիկիայի և Անատոլիայի ավելի քան 70 բնակավայրերից տարագրված, Հայաստանում և Մփյուռքում բնակություն հաստատած շուրջ 550 ականատես-վկա վերապրողների հաղորդած բանավոր նյութերը (600 միավոր, որոնք պահվում են ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի արխիվում, տողերիս հեղինակի ֆոն-

Ժողովրդագիտակ**ան** այս նյութերը հաղորդող բանասացները գերաժարձուություն ուկում որևըմի ըբևիույունումիչըբեն բը, իևբըն ուրուդուրություն ժուրու զասցապես ավագ ավագ հայերը, որոնք 1915 թ. Հայոց ցեղասպանության բսօրրասից արտագրվել են Արևմտահայաստանից, Կիլիկիայից (1921 թ.) ոստուսապով առալուայի գավառներից (1922 թ. Իզմիրի աղետ)։

աստղայի հայաբաղարձությունների ընթացքում արևմտահայու-Պատմական այդ իրադարձությունների ընթացքում արևմտահայության զգալի մասը բնաջնջվել է, իսկ հրաշքով փրկվածները, գաղթի ճամթյան զգալը նասը բնաջույել է ընդութիվ արևեր տալով, հասել են փաների զրկանքները ճաշակելով և բազմաթիվ զոհեր տալով, հասել են գրաստիր գրգանքացին նաշարովել աշխարհի տարբեր երկրներ։ Հետա-Արեելյան այաստան կամ սփովել աշխարհի տարբեր երկրներ։ Հետագայում նրանց որոշ մասը Կ. Պոլսից, Հունաստանից, Ֆրանսիայից, Լիքազայուս պյանց ոլուշ սասը է եզիպտոսից, Բալկանյան երկրներից և հեռա-նանից, Միրիայից, Իրաբից, Եզիպտոսից, Բալկանյան երկրներից և հեռասագրց, օրրրայից, դարից, ան ներգաղթել են Մայր Հայաստան և բնա-վոր Ամերիկայից պարթերաբար ներգաղթել են Մայր Հայաստան և բնաերբեմնի բնօրրանների հիշատակները խորհրդանշող Երևանի մերձակա նորակառույց թաղամասերում (Այգեսլադադուսշու թաղ, Նոր Բութանիա, Նոր Արեչ, Նոր Խարրերդ, Նոր Սերասափա, Նոր Մալաթիա, Նոր Արաբկիր, Նոր Ջեյթուն, Նոր Այնթապ, Նոր Եդեսիա, Մուսա լեռ, Նոր Մարաշ, Նոր Հաճըն, Նոր Կիլիկիա), ինչպես նաև Արմավիրում, Արարատում, Էջմիածնում. Գյումրիում, Վանաձորում և այլուր։

Հայոց ցեղասպանությունից հրաշքով փրկված վերապրողներին մենք մշտապես հանդիպել ենք ինքնամփոփ ու լուռ՝ իրենց մտորումների մեջ խորասույզ։ Այդ խորհրդավոր լոությունը ևս ունեցել է իր պատճառը, քանի որ տասնամյակներ չարունակ խորհրդային Հայաստանում տիրող քաղաքական արգելքները թույլ չեն ավել իրենց անցյալի մասին ազատ ու անկաչկանդ պատմել կամ վիպել։ Հետևաբար այդ կարգի նյութերը մեծ դժվարու-

թյամը ենք հայտնաբերել ու գրի առել։

Քաղասունիինգ տարիների ընթացքում մեր հետևողական պրպտումներով, ինչպես Հայաստանի տարբեր շրջաններում, նույնպես և Հունաստան, Ֆրանսիա, Ամերիկա, Թուրքիա կատարած մեր անձնական կարճատե ուղեորությունների ընթացքում մշտապես որոնել, հայտնաբերել ենք Հայոց ցեղասպանությունից հրայքով մազապուրծ վերապրող ականատեսների ավագ, միջին և կրտսեր սերունդների ներկայացուցիչներին։ Տերի տայով մեր հորդորներին, նրանք հուզումով կրկին վերապրելով հոենօ տխուր անցյալը, սկսել են պատմել իրենց հիշողության մեջ անթեղած սոտամորմոք հուշերը։

Նրանցից յուրաքանչյուրն իր կյանքի հուշը պատմել է իրեն հարազատ խոսվածքով, հաճախ նաև բարբառով, թուրքախառն հայերենով և կամ բողերենով, ֆրանսերենով ու գերմաներենով։ Մեր գրի առած, ձայնագրած ու տեսագրած ժողովրդական նյութերն ականատես-վերապրողների անմիջական տպավորությունների վերհուշերն են, նրանց խոհերն ու մտորումները՝ արևմտահայությանը բաժին ընկած ճակատագրի կենդանի

պատկերների ստույգ ու ճշմարտացի վերարտադրությամբ։

Ականատես-վկաների պատմած հուշերում արտացոլված են հայրենի բնաշխարհի գեղեցկությունները, նրանց երբեմնի առօրյա կենցաղն ու unվորույթները, նրանց ապրած ժամանակաշրջանը, հասարակական-քաղարական կյանքի պայմանները, նշանակալից պատմական իրադարձությունները, երիտթուրքական կառավարության ղեկավարների (Թալեաթ, Էնվեր, Ջեմալ...) դաժանությունները (հարկահավաք, զորահավաբ, զինահավաք, ողջակեզ, բռնագաղթ, ջարդ, կոտորած), բռնի տեղահանությունները դեպի ամայի անապատներ (Դեր Ձոր, Ռաս Էլ Այն, Ռաքքա, Մեսքինե, Մուրուճ...), նաև արևմտահայ տարբեր հատվածների մղած արդար ու ազնիվ ոգորումներն ընդդեմ բռնության՝ պաշտպանելու համար իրենց ապրելու տարրական իրավունքը (1915 թ. Վանի հերոսամարտ, Շատախի, Շապին-Գարահիսարի, Մասունի գոյամարտեր, Մուսա լեռան, Ուրֆայի, ավելի ուշ՝ 1920-1921 թթ. Այնթապի, Հաճընի հերոսամարտեր), այդ ինքնապաշտպանական հերոսամարտերում մարտիրոսացած ազգային հերոսներ (շապինգարահիսարցի Անդրանիկ Օզանյան, վանեցի Արմենակ Եկարյան, սեբաստացի Մուրադ՝ Համբարձում Բոյաջյան, մուսալեռցի Եսայի Յաղության, ուրֆացի Մկրտիչ Յոթնեղբայրյան, այնթապցի Ադուր Լևոնյան, զեյթունցի Արամ Չոլաքյան, ազգային վրիժառու Սողոմոն Թեհլերյան) և բազմաթիվ այլ հայտնի ու անհայտ հայորդիներ, որոնք ժողովրդական զանգվածների հետ միածուլված պայքարել են, նահատակվել, նաև դիմակայել ու վերապրել։

Վերապրողներից ի մի բերված հուշերը (290 միավոր) հնարավորություն են տայիս գիտական հետազոտության ենթարկել այս կարգի նյութե-

րի ժանրային, տիպաբանական առանձնահատկությունները։

Հայոց ցեղասպանության ականատես-վկաների պատմած հուշերը, որպես ժողովրդական բանավոր ավանդության տարատեսակ, իրենց կառուցվածքով կամ հակիրճ են ու սեղմ, կամ՝ ծավալուն ու երկարապատում, որոնք ներառում են նաև զանազան երկխոսություններ, մեջբերումներ, ժողովրդական բանահյուսության տարաբնույթ ժանրեր (երգ, վիպերգ, զրույց, առած-ասացվածք, օրհնանք, անեծք, աղոթք և այլն)՝ հաստատելու համար իրենց պատմածի հավաստիությունը՝ առավել հուզիչ ու տպավորիչ դարձենելով իրենց բանավոր խոսքը։

Հայոց ցեղասպանության ականատեսները, ցավագնորեն վերապրելով իրենց ողբերգական անցյալը, մեզ են հաղորդել անձնական հուշերը՝
պատմական բնօրրանի, հայրենի օջախի, սիրելի հարազատների մասին,
որոնք, ավա՜ղ, վաղուց չկան։ Այդ անձնական հուշապատկերները նրանք
կրել են իրենց ողջ կյանքի ընթացքում։ Եվ քանի որ վերապրողների պատմած հուշերը ներկայացնում են արևմտահայերին վիճակված պատմական
յուրահատուկ իրադարձությունների անմիջական տպավորությունները,

ուստի հագեցած են խոր պատմականությամբ։

Առարկայորեն վերարտադրելով տվյալ ժամանակաշրջանի կյանքը, նիստ ու կացը, բարքերը, քաղաքական-հասարակական հարաբերությունները, վերապրողների հաղորդած հուշերը ճշմարտացի են, վավերական և

ունեն հավաստի վկայությունների արժեք։

Հուշապատումի մեջ հանդես եկող գլխավոր անձը պատմողի կերպարն է, որը ոչ միայն պատմում է պատմական նշանակալից իրադարձությունների, դեպքերի ու դեմքերի մասին, այլև իմաստավորում է դրանք՝ դրսեորելով իր աշխարհայացքի և անհատականության հիմնական հատկանիշները, իր մոտեցման ուրույն տեսակետը, իր յուրահատուկ լեզուն և ոճը։ Հետևաբար ականատես-վկայի պատմած հուշը միանշանակ է իր եզակիությամբ։ Այն տվյալ անհատի անձնական կենսագրությունն է՝ անցյալի իր իմաստավորմամբ, որը յուրաքանչյուր անգամ վերապատմելիս, հուշի առանցքային բովանդակությունը գրեթե մնում է անփոփոխ։

Միաժամանակ վերապրողների պատմած հուշերը *համանման են*։ ջանի որ տարբեր վայրերում, սեռատարիքային տարբեր խմբերի (ավագ, քանը որ տարբել վայրելուն, աղամարդ. կին) պատմած հուշերն իրարից որջու, գրտուր սպատաբար, ակարագրում են միևնույն ժամանակաշրջա-անկաս, գրեթե նույնությամբ նկարագրում են միևնույն ժամանակաշրջաասվալը, գրեթե առյությունը համարդությունները, պատմական համանման նի պատմական միևնույն իրաղարծությունները, պատմական համանման որ պատսազաս պրասույն լուսած ու զգացած նույն սարսափազդու տեդեպրելը ու դազայա բրուց Հարաններն ու դաժանությունները, որոնը գալիս են միմյանց հաստատելու, միմյանց չարունակելու, լրացնելու և ամբողջացնելու՝ միտվելով անձլու, սրսյասց չարուսազգը, և աջերը համընդհանուրն ու համազգայինը։ նականից ու առարկայականից դեպի համընդհանուրն ու համազգայինը։ ապասից ու առավանյակությամբ Հետեաբար՝ ականատեսների հուշերն իրենց ներքին բովանդակությամբ շնուսաբար՝ ազանանաները ռուջությունը ու նրա միջավայրը, այլև ողջ բնութագրում են ոչ միայն ավյալ անհատին ու նրա միջավայրը, այլև ողջ րավաքականությանը՝ մասըանով *տերըատրունց բավաետիաը մառողա*արչաղությունը։ Մակայն ժողովրդի պատմական հիշողությունը նաև հարատենլու կաևան հիշտությունը։

րողություն ունի։ Թեպետ պատմական այդ իրաղարձություններից արդեն 85 տարի է անցել, և հրաշքով փրկված ականատես-վկաներից շատ-շատերն արդեն չկան, սակայն ավագ սերնդի ներկայացուցիչների պատմածներն ընտանիքներում այնքան են լավել ու կրկնվել, որ դարձել են նաև հեառայա սերունդների ժառանգությունը և, բերնից բերան անցնելով, բանահյուսական երկերին բնորոշ ձևափոխության (transformation) ենթարկվելով, շարունակում են հարատեել նաև հետագա սերունդների հիշողության մեջ՝ արդեն պատմական զրույցների տեսքով։ Այդ կարգի զրույցներ (50 միավոր) գրի ենք առել հետագա սերունդներից որպես վկայություն այն իրողության, որ ժողովրդի պատմական հիշողությունը շարունակում է գոյատենլ սերունդների մեջ բանահյուսական նոր որակով՝ վիպական. անզամ առասպելական նոր գծերով հարստացված ու փոխակերպված։

Բացի ականատեսների պատմած հուշերից ու պատմական հենք ունեգող գրույցներից գրի ենք առել նաև վերապրողների հաղորդած պատմանան ընույթի երգերն ու վիպերգերը (310 միավոր), որոնք գեղարվեստորեն վերարտադրում են գորահավաքի, զինահավաքի, տեղահանության, ջարդի ու կուսորածի, ինչպես նաև որդեկորույս մայրերի, որբի ու որբանոցի, հայոենասիրության ու հերոսամարտերի մասին հուզիչ ու տպավորիչ դրվագներ։ Այր երգերն իրենց թեմատիկ ինքնատիպությամբ ու գաղափարական բովանդակությամբ ոչ միայն նորույթ են հայ բանագիտության բնագավառում, այլև ժողովրդական այդ նյութերի շնորհիվ նորովի է ընկալվում աատմական տվյալ ժամանակաշրջանն իր բնորոշ կողմերով:

Պատմական բնույթի երգերը հորինվել են ոչ միայն հայերեն, այլև՝ թուրքերեն, քանի որ պատմաքաղաքական տվյալ հանգամանքներում ouմանյան Թուրքիայի որոշ գավառներում հայերեն խոսելն արգելված է եղել։

շրացառելով երկարատև համատեղ կեցության պայմաններում երկու ժողովուրդների հոգևոր մշակույթների փոխազդեցությունները, վկայություններ կան, թե «... հայ բառ արտասանողներու լեզուները կտրած էին, հեաևաբար Կիլիկիայի մի շարբ քաղաքների (Սիս, Ադանա, Տարսոն, Անթէպ) և անոնց շրջակայքում ապրող հայերը կորուցել էին իրենց մայրենին»։՝ Եվ կամ. «... թուրքերուն հարստահարութիւնն ու հալածանքն այնըան խիստ եղաւ, որ հայախօս Անթէպ եղաւ թուրքախօս, Փոքր Ասիոյ ուրիչ գլխավոր քւալաքներու պէս։ Եւ վերջին կտրուկ հարուածը հայախոսութեանը ենիչերիներն էին, որ տվին՝ ծայրատելով հայերէն խօսողներուն

լեցուները»։² Մեր գրառած հուշերում ես վկայություններ կան այն մասին, որ Քյոթահիայի, Բուրսայի, Ադանայի, Կեսարիայի, Էսքիշեհիրի և այլ վայրերի հայերը հիմնականում թուրքերեն էին խոսում։ Աղանացի վերապրող Միրայել Քեշիշյանի (ծնվ. 1904) վկայությամբ «արդեն արգելված էր հայերեն խոսիլը և սորվիլը, ոչ միայն լեզուն կկտրեին, նաև թևերուն տակ խաշած տաք հավկիթ կղնեին, որ խոստովանվի, թե հայերեն կսորվեցնե ուրիշներուն։ Եթե կխոստովանվեր՝ կտանեին, կկախեին կամ՝ կսպանեին»:3

Նկատի ունենալով լեզվական ձուլման այդ հանգամանքները, զանազան բարբառներով գրառված նյութերի հետ միասին մեր ուշադրությունից չեն վրիպել նաև թուրքալեզու, սակայն բացահայտ հայկական ծագմամբ ժողովրդական երգերը։ Դրանք թեպետ հորինվել են հայերի կողմից և այն էլ ոչ կատարյալ թուրքերենի իմացությամբ (հաճախ հիշատակվում են հայերեն բառեր ու արտահայտություններ, հայկական անձնանուններ ու տեղանուններ, նկատվում են քերականական և հնչյունային անճշտություններ), սակայն իրենզ գաղափարական բովանդակությամբ ունեն պատմաճանաչողական կարևոր արժեք։ Վերջիններս, ինչպես և բարբաուսյին բնագրերը, ներկայացված են մեր իսկ կատարած գրական հայերեն

թարգմանությամբ։

1956 թվականին Երևանի Վարդաշեն թաղամասում ականատես-վկա վերապրող Եղիսաբեթ Քալաշյանը (ծնվ. 1888թ., Մուսա լեռ) մեզ պատմել է. «Արաբստանի անապատներում մեր եղած ժամանակ կենդանիներու պես էինք՝ ո՛չ հագուստ, ո՛չ ապրուստ, ո՛չ լվացվել, ո՛չ խմել...: Բնական պետքի համար անգամ ժանդարմը գլխուդ կայնած կրլլար. ո՛չ կին կճանչնային, ո՛չ աղջիկ, ոչ նամուս։ Կերակո՞ւր, ի՞նչ կերակուր. խոտ էինք հավաքում, անասունների պես խո՞տ էինք արածում։ Աղ գտնվեր նէ՝ աղեկ, կթաթխեինք աղին, ավելի համով կրլլար։ Մեկ-մեկ հեռուեն արաբներ կերևային. բեղևի [բեղվին – Վ. Ս.] արաբները ոչխար-մոչխար շատ ունեին, ամմա տուն-տեղ չունեին. չադրըներուն տակ կապրեին։ Աղ քրիստոնյա արաբնեոր մեզի կմեղընային. քիչ մր փիլավ տային նէ՝ ձեռքով-մատներով կլպոտեինը, կուտեինք, չունքի ջիգյարը անուշ է...։ Իմին երեք պզտիկ ձագուկներս ալ աքսորի ճամփաները մեռան։ Անոր համար աս տարիքիս մեն-մենակ մնացած եմ»:4

Յոթանասունի մոտ այդ դժբախտ կինն առաջին անգամ՝ 1956 թվին, մեզ հաղորդել է նաև դերզորյան թուրքալեզու երգաշարից հատվածներ, որոնք երգում էր վերհիշելով իր դառն անցյալը, իր կորցրած զավակներին.

«Ձատիկ-կիրակի չաղոր սէօքդիսէր Բիւթիւն էրմենիլէրի չէօլա դեօքդիւլէր, Քէչի գիբի էրմէնիլէրի քէսդիլէը. Դինինըն ուղրընա էօլէն էրմէնի։⁵

Ձատիկ-կիրակի վրանները քանդեցին, Քոլոր հայերին անապատը լցրեցին, Այծերի պես հայերին մորթեցին. Հավատի համար մեռնող հայեր»:5

Եվ կամ՝

«Դէր Ձօր դէրիքյէրի բիւլիւք քասաբա, Քէսիլէն էրմէնի գէլմէզ հէսարա, Օսմանըլ էֆրաթը դէօնմիշ ղասաբա. Դինինըն ուղրընա էօլէն էրմէնի:°

Դեր Ձոր կոչվածն էր մի մեծ տեղավալը, Մորթված հայերին էլ հաշիվ չկար, Օսմանցի պետերը մսագործ դարձան. Հավատի համար մեռնող հայեր»: •

բազմաթիվ տարբերակներ ունեցող ժողովրդական այս երգերը, պատբազմաթիվ տարբորավուկ։ ուսացուլ շարդական այս որդերը, պատ-մական ստույգության հետ միասին, բնութագրվում են սեղմ պատկերավոմական ստույգության հետ սրանին, բնութագրվում են նայն պատզգրակո-րությամբ և հայ միջնադարյան լալյաց երգերը հիշեցնող մեղեդայնուրությասը և ռայ սրջուալարդան լարական տող կամ բառակապակցություն թյամբ։ Յուրաբասչյուր բասաստալծավին ողբերգության մի սահմոկեցուցիչ մի ավարտուն պատկեր է, զանգվածային ողբերգության մի սահմոկեցուցիչ սր ազարտուս պատզոր է, զատգերերն են իրաացնում ու սաստտեսայաս, ըսպ ընդառելու գրարկերի հուզահոգեբանական երանգը։ կացնում բանաստեղծական պատկերի հուզահոգեբանական երանգը։ աուս բասաստաղծագուծ վերավորողների՝ պատմած hուշերն ու Մյսպիսով, ականատես-վկա վերապրողների պատմած հուշերն ու

պատմական բնույթի երգերն իրենց ինքնատիպությամբ և պատմաճանաարատապան բուույթը արգերում են Հայոց ցեղասպանությունը լուսաբանող յալավան արձարով վաստի, առարկայական ու փաստագրական վավերա-

ս։ Ահա թե ինչու առանձնապես կարևորվում է Հայոց ցեղասպանության անմեղ նահատակների ու կորցրած Երկրի մասին ժողովլ**ոյական խոհերն** ու մտորումները գիտական շրջանառության մեջ դնելը։ Քանզի վերապրողու ստորուսսերը գրուսգու շուշ ների այդ վկայությունները հայ ժողովրդի անցյալն է, նրա պատմությունը, նրա հավարական հիշողությունը, որը խեղաթյուրել չի՛ լինի։

าสบบาเกาะดงกายบอกบบช

ւ գալուստեան Գ. Մարաչ կամ Գերմանիկ եւ հերոս Զէյթուն, Նիւ-Եորթ, 1934,

Մարաֆեան Գ. Պատմութիւն Անթէպի հայոց, հ. Ա., Լոս <mark>Անջելես, 1953, էջ Տ։</mark>

յ Մվազլյան Վ. Մեծ եղեռն. Արեմտահայոց բանավոր վկայություններ, Երեան, 1995, to 133:

Նույն տեղում, էջ 38։

⁵ Մվազլյան Վ. Մեծ եղեոնը արևմտահայոց հուշապատումներում և թուրթալեզու երգերում, Երևան, 1997, էջ 13։

Սվազլյան Վ Հայոց ցեղասպանություն. Ականատես վերապրողների վկայություններ, Երևան, 2000, էջ 419։

Резрые

Спидетельства очевидцев Геноцида армян как историко-фактологические документы.

Вержине Свазлян

С годами более актуальной становится провлема Геноцида Армян. тем более что турецкие исторнографы пытактея исказить достоверные исторические события. В этом смысле, кроме опувликованных официальных матерналов, нажный историко-фактологический интерес представляют также создававшиеся под непосредственным впечатлением названных совытий народные воспоминания и пески исторического характера.

Начиная с 1956 года, по собственной инициативе, в Армении и, частично, п Диаспоре выли записаны устные народные воспоминания и песин исторического характера (армянские и туркоязычные), изложенные свидетелями-очевидцами из 70 местностей Западной Армении, Киликии и Анатолип. Эти материалы передали спасшнеся от Геноцида представители старшего поколения репатриантов.

Эти пародоведческие и фактологические материалы правдиво отовражают организованные младотурками воинские призывы и восиные своры, массовые высылки и войни армян, а также вспыхнувшие в те трагические дни героические самооворонительные сражения Вана, Сасуна, Муша, ПІатаха, Піаппи-Гарансара, Муса Дага, Урфы, позднее (1920-1921 гг.) — Айнтапа и Аджив.

Своей самовытностью и историко-познавательной ценностью эти материалы становятся достоверными, фактологическими, документальными свидетельствами, отовражающими события Геноцида армян.

Summary

Testimonies of the Armenian Genocide Eye-Witness Survivors as Historico-Factual Documents

Verjine Svazlian

During the past years, interest toward the fatal events of the Armenian Genocide has grown, especially when Turkish historiographers obstinately tried to distort the true historical facts. In this respect, the popular songs and memoirs created under the immediate impression of the said events are, besides the official published documents, of an exceptional historico-cognitive value; in spite of their importance, however, they had almost not been recorded and studied until recently.

Since 1956, by our own initiative, we have inscribed oral memoirs and folk songs of historical character (in Armenian and Turkish languages) in Armenia and partly in the Diaspora; they have been narrated and sung by Armenian repatriates, representatives of the senior generation of eye-witnesses, miraculously saved from the Genocide and deported from 70 localities of Western Armenia, Cilicia and Anatolia. In the process of recording the materials, we have tried to be faithful to the oral speech of our 550 narrators and to the specific dialect of their language.

These factual documents truthfully depict the mobilization, the armcollection, the mass exile, massacre and slaughter organized by the government
of Young Turks, as well as the heroic self-defensive battles of Van, Sassoun,
Moush, Shatakh, Shapin-Garahissar, Moussa Dagh, Urfa and later (1920-1921),
of Ayntap and Hadin.

The presented oral testimonies, which have been inscribed (written down, audio- and video-recorded) word by word, fragment by fragment in the course of 45 years, are, by reason of their originality and historical value, unique factological and documental evidences reflecting, in a simple folk language, the tragic events of the Armenian Genocide.